Elena TROHIN

ANALIZA CONVERSAŢIEI – UN *MELANGE* DISCIPLINAR

(Perspective teoretice asupra analizei conversaţiei)

Începând cu anii '70 ai secolului al XX-lea, în lingvistică se observă un interes deosebit pentru analiza conversaţiei. Conversaţia (şi alte forme ale interacţiunii verbale, inclusiv comunicarea în camere de *chat*) devine obiectul investigaţiei sistematice. Faptul acesta nu înseamnă că ea a fost neglijată până atunci. Ca dovadă sunt „moraliştii" La Rochefoucauld şi Montaigne, al căror punct de vedere este esenţial *etic* şi *estetic* şi a căror perspectivă asupra lucrurilor este *normativă*, urmărind, înainte de toate, „inocularea" regulilor artei conversaţiei. În zilele noastre perspectiva devine pur *descriptivă,* scopul fiind de a se observa cu multă atenţie, pe baza unei colecţii de probe înregistrate, cum iau naştere conversaţiile.

Analiza conversaţiei, transdisciplinară la originea ei, are legături directe cu psihologia socială şi interacţionistă, cu microsociologia, cu sociologia cognitivă şi cu cea lingvistică, cu filozofia limbajului etc. Acest *melange* disciplinar a fost divizat în patru mari tipuri de studii ce au influenţat analiza conversaţiei:

– psihologice şi psihiatrice
– entosociologice
– lingvistice
– filozofice.

Interacţionalismul în psihologie este reprezentat de şcoala Palo Alto, constituită dintr-un grup de cercetători ale căror demersuri teoretice, epistemiologice şi metodologice se construiesc în jurul operei lui Bateson. Munca acestui grup a avut un obiectiv terapeutic: tratarea „cazurilor" (cum ar fi: copiii schizofrenici, disfuncţiile relaţiilor conjugale etc.), pornind de la o abordare sistemică. Ideea de bază constând în aceea că problemele ce afectează individul rezultă dintr-un proces de „cauzalitate circulară"[1], dintr-o disfuncţie a sistemului relaţional global în care acest individ este prins, şi că tratamentul trebuie să acţioneze asupra transformării acestui sistem global („double bind").[2] Drept urmare, savanţii au extrapolat ideea potrivit căreia comportamentele patologice ar trebui să fie raportate nu numai la disfuncţionalitatea individului, ci şi la disfuncţionalitatea sistemului în care este „prins" individul, de exemplu, familia. Aşadar, ar trebui tratat, în primul rând, sistemul. De ce este importantă intervenţia psihologilor în studiul conversaţiei? Disfuncţiile sistemului relaţional global atinge şi conversaţia individului. Anume psihologii au fost cei care au elaborat sistemul de transcriere a conversaţiilor.

Ca reacţie împotriva concepţiei lui N. Chomsky asupra limbajului, D. Hymes îşi expune propriile opinii, fondând *etnografia discursului*[3]*.* Pentru el a şti să comunici nu înseamnă, cum susţine Chomsky, a fi capabil să generezi şi să interpretezi un număr infinit de fraze bine construite, ci a avea în vedere condiţiile utilizării adecvate a posibilităţilor oferite de către limbă. Competenţa lingvistică ar trebui deci îmbogăţită, combinându-se cunoştinţele lingvistice cu cele socioculturale. În acest sens, profesorul E. Coşeriu introduce noţiunea de *competenţă expresivă* (capacitatea de a elabora discursul)[4], iar C. Kerbrat-Orecchioni foloseşte noţiunea de *competenţă comunicativă*, definită drept ansamblu de aptitudini care permit subiectului vorbitor să comunice eficient în situaţii culturale specifice[5]. Copilul chomskyan este, în viziunea lui Hymes, un „monstru", sortit morţii rapide, fiindcă e incapabil

BDD-A20872 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:42 UTC)

să utilizeze la momentul potrivit, într-un cadru potrivit fraze impecabile din punct de vedere gramatical[6].

Doar posedând competenţă comunicativă şi lingvistică (sau elocuţională), individul poate „supravieţui" în societate.

Termenul de ***etnometodologie***, propus de către H. Garfinkel, după modelul **etnobotanicii** şi altor **etnoştiinţe**, are următorul sens: descrierea *metodelor* pe care le aplică membrii unei societăţi. Normele care reglementează comportamentele sociale sunt, în parte, preexistente, fiind reactualizate în permanenţă de practica cotidiană, într-o mişcare fără sfârşit ce reflectă construcţia interactivă a ordinii sociale. Demersul etnometodologic este, cel puţin teoretic, aplicabil în toate domeniile de activitate socială.

Pentru etnometodologi obiectivul analizei conversaţionale este descrierea derulării conversaţiei în situaţii cotidiene naturale. Modelul etnometodologic de analiză a conversaţiei, propus de către H. Sacks, E. Schegloff şi G. Jefferson, „are ca punct de plecare observarea felului în care participanţii înşişi produc şi interpretează conversaţia, ca formă de interacţiune socială"[7].

Ceea ce îi interesează pe etnometodologi în cadrul analizei conversaţionale este „tehnologia conversaţiei"[8], asigurarea alternanţei rolurilor, repararea eventualelor greşeli ale schimbului comunicativ, stabilirea temelor, iniţierea şi încheierea schimbului comunicaţional etc. Această tehnologie poate fi reconstruită, plecându-se de la observaţii minuţioase asupra eşantioanelor înregistrate.

Pot fi menţionate aici lucrările de sociolingvistică ale cercetătorilor W. Labov [9], J. Fisher[10], S. Ervin-Tripp[11] şi mai ales lucrările lui E.Goffman[12]. Intuiţia, observaţiile perspicace şi sugestiile teoretice ale lui E. Goffman au stimulat şi au alimentat abundent studiile privind comunicarea în viaţa cotidiană.

Chiar dacă conversaţia este, înainte de toate, „obiectul" limbajului, rămâne inexplicabil faptul că lingvistica nu s-a interesat de analiza ei decât foarte târziu şi sub presiunea investigaţiilor făcute în afara „frontierelor" ei. Prin anii '80 ai secolului trecut, lingvistica încearcă să recupereze, în acest sens, timpul pierdut. Privite din această perspectivă, elementele teoretice trebuie să fie puse în întregime în slujba observării faptelor propriu-zise de limbă, prioritate având *discursul oral* şi *dialogat*, considerat ca „formă primordială de realizare a limbajului"[13].

Numeroase lucrări, având ca obiect de studiu conversaţia autentică, au arătat că interpretarea enunţurilor depinde, în majoritatea cazurilor, de poziţia lor în cadrul diverselor secvenţe de acţiuni. S-a observat că interpretarea unui act discursiv depinde, în mare măsură, de poziţia pe care o ocupă el în interiorul secvenţei conversaţionale. Spre exemplu, un enunţ de tipul *hello* este o formă de salut atunci când deschide o conversaţie, însă desemnează o formă de răspuns la salut atunci când apare în calitate de reacţie la primul enunţ. Prin urmare, el va avea o interpretare diferită în funcţie de poziţia secvenţială pe care o ocupă. Nici capacitatea de implicare secvenţială a enunţului nu este echivalentă în cele două cazuri: în primul, enunţul „proiectează" o acţiune pe care interlocutorul este invitat s-o efectueze (salut în replică), iar în cel de-al doilea – închide secvenţa conversaţională.

Analiza conversaţiei a demonstrat importanţa **perechilor de adiacenţă** în actul interacţiunilor, cum ar fi: *întrebare – răspuns, salut – salut* etc. Spre deosebire de perspectiva pragmatică, în analiza conversaţiei actele de limbaj sunt examinate în funcţie de apartenenţa lor la perechea de adiacenţă.

Cercetările conversaţiei au vizat ansamblul acţiunilor care pot fi realizate în actul conversaţiei (secvenţe complementare, acuzaţii etc.) şi au

BDD-A20872 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:42 UTC)

demonstrat importanţa **organizării preferenţiale** a replicilor. În dependenţă de tipul de acţiune efectuată în cursul intervenţiei precedente, unele replici vor fi preferate altora. Atunci când o replică este preferată, ea apare, de regulă, chiar la începutul intervenţiei, iar în cazul contrar ea este decalată spre sfârşitul intervenţiei ori în poziţia imediat următoare. Organizarea preferenţială influenţează primul constituent al perechii de adiacenţă. Aceasta se poate vedea la formularea atenuată a acuzaţiilor (sau criticilor) în scopul anticipării unui posibil refuz din partea interlocutorului[14].

Cercetările au vizat una din caracteristicile fundamentale ale conversaţiei – intervenţiile succesive ale co-participanţilor. S-au propus principii de succesiune secvenţială la nivelul intervenţiilor, care explică faptul că trecerea de la o intervenţie la alta se realizează, în conversaţiile obişnuite, printr-o suprapunere minimă între cele două intervenţii şi prin absenţa pauzelor lungi. Intervenţiile interlocutorului nu sunt întîmplătoare şi se supun unor reguli bine determinate. Procedura de acces la cuvânt, care în opinia noastră este asemuitoare celei juridice (iată de ce am ales termenul *procedura*), permite locutorului, angajat într-o intervenţie, nu numai să-şi selecteze conlocutorul următor, ci să şi influenţeze acţiunile posibile ale acestuia. Şi totuşi structura perechilor de adiacenţă este tributară sistemului de organizare a intervenţiilor care funcţionează la nivelul schimbului conversaţional concret. Cu ajutorul acestei structuri devine posibilă, credem, gestionarea raportului între intervenţia în curs şi cea următoare. Anume ea ne sugerează că, de exemplu, la o întrebare nu se răspunde cu o altă întrebare.

O serie de lucrări dau preferinţă studierii situaţiilor formale sau instituţionale (lecţii, dezbateri, interviuri, comunicarea prin Internet). În cadrul lor regulile conform cărora intervenţiile se atribuie locutorilor sunt guvernate şi modificate de anumite convenţii prestabilite[15].

Studiile asupra conversaţiei întreprinse în ultimii ani se ocupă de descrierea şi analiza secvenţelor legate de **organizarea globală** a acesteia. Secvenţele iniţiale şi finale constituie, în acest sens, un „teren" de cercetare fundamental, scoţând în evidenţă aspecte structurale din cele mai importante. Posibilitatea de a iniţia şi a termina o conversaţie exploatează în mod complex existenţa perechilor de adiacenţă[16].

Prezentă în orişice filozofie de tip reflexiv, analiza lingvistică a fost practicată sistematic de cea mai mare parte a filozofilor englezi din prima jumătate a secolului al XX-lea. Aceşti gânditori se supranumeau ei înşişi drept „filozofi ai limbajului", numindu-şi cercetările **filozofie analitică.** Dezvoltând o serie de idei ale logicienilor neopozitivişti, cum ar fi R. Carnap, şi inspirându-se, mai cu seamă, din lucrările lui G.E. Moore, B. Russel şi L. Wittgenstein, analiticii susţin că cea mai mare parte a scrierilor filozofice sunt profunde pentru că au folosit inadecvat limbajul. Pretinsele „probleme filozofice", zic ei, îşi vor pierde din importanţă îndată ce vor fi supuse unei analize serioase termenii în care ele au fost expuse.

L. Wittgenstein relevă caracterul fundamental al **utilizării** limbajului. El accentuează ideea de diversitate a utilizării acestuia în limbă. Lucrările lui au influenţat scrierile lui J. Austin şi J. Searle. În investigaţiile sale filozofice, L. Wittgenstein pune accentul pe importanţa utilizării cuvântului în context pragmatic. Nu este vorba numai despre folosirea cuvântului în fraze, ci, mai ales, despre utilizarea frazelor în situaţii concrete. Expresia folosită de Wittgenstein pentru a desemna circumstanţele complexe în care mesajul prinde viaţă este cea de „joc al limbajului" (Sprachspiel), adică o „formă de viaţă". Jocurile limbajului sunt, în opinia lui Wittgenstein, la fel de variate ca şi formele de viaţă şi

BDD-A20872 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:42 UTC)

la fel de prolifice ca şi inventivitatea umană[17].

Ideea că sensul unei entităţi lingvistice stă în „jocurile" pe care aceasta le autorizează a fost sistematizată de J. Austin[18], urmat de americanul J. Searle[19], în cadrul unei teorii a *actelor de limbaj* inerente utilizării unui enunţ, acte susceptibile de clasificări riguroase.

Analiza conversaţiei a lărgit domeniul tradiţional al lingvisticii prin studii detaliate ale diferitelor niveluri de organizare a conversaţiei, perechilor de adiacenţă, sistemului de intervenţii verbale, organizării globale şi tematice a conversaţiei etc.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

[1] Kerbrat-Orecchioni C., *La Conversation,* Paris, Seuil, 1996, p. 12.

[2] Pentru detalii vezi, de exemplu, Willig C., *Discourse analysis. //* Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods / edited by J.A. Smith – London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2003, p. 159, 184.

[3] Хаймс Д. Х., *Этнография речи*. // Новое в лингвистике, Москва, Прогресс, 1975, с. 42-96.

[4] Coşeriu E., *Lecţii de lingvistică generală,* Chişinău, ARC, 2000, p. 235.

[5] Kerbrat-Orecchioni C., *L'énonciation: de la subjectivité dans le langage,* Ed. 4, Paris, Armand Colin, 1999, p. 23

[6] Хаймс Д. Х., *op. cit.,* p. 52.

[7] Ionescu-Ruxăndoiu L., *Conversaţia. Structuri şi strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite,* Ed. a 2-a (revăzută), Bucureşti, ALL EDUCATIONAL, 1999, p. 43.

[8] Kerbrat-Orecchioni C., *op. cit*., p. 16.

[9] Vezi Лабов У., *Исследование языка в его социальном контексте. //* Новое в лингвистике, Москва, Прогресс, 1975, с. 96-182; Лабов У., *О механизме языковых изменений //* Новое в лингвистике, Москва, Прогресс, 1975, с. 199-229 sau Лабов У., *Отражение социальных процессов в языковых структурах //* Новое в лингвистике, Москва, Прогресс, 1975, с. 320-336.

[10] Фишер Дж. Л., *Синтаксис и социальная структура //* Новое в лингвистике, Москва, Прогресс, 1975, с. 397-422.

[11] Эрвин-Трипп С.М., *Язык. Тема. Слушатель. Анализ взаимодействия. //* Новое в лингвистике, Москва, Прогресс, 1975, с. 336-363.

[12] Apud Hatch E., *Discourse and language education*, Ed. a 2-a, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, passim.

[13] Kerbrat-Orecchioni C., *La Conversation,* Paris, Seuil, 1996, pag. 16.

[14] Despre acţiunile conversaţionale vezi, de exemplu, Гордон Д., Лакофф Дж., *Постулаты речевого общения. //* Новое в зарубежной лингвистике, Москва, Прогресс, 1985, вып. 16, с. 276-302.

[15] Vezi Clyne M., *Discourse in cross-linguistic and cross-cultural contexts. // Concise encyclopedia of pragmatics. /* Edited by J. Mey, Amsterdam, Lausanne, New York, Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo, Elsevier, 1998, p. 244-251, Hatch E., *op. cit.* sau Ionescu-Ruxăndoiu L., *op. cit.*

[16] Vezi, de exemplu, Slama-Cazacu T., *Psiholingvistica o ştiinţă a comunicării,* Bucureşti, ALL, 1999 sau Ionescu-Ruxăndoiu L., *op. cit.*

[17] Pentru detalii vezi Wittgenstein L., *Caietul albastru,* Bucureşti, Humanitas, 1993, passim.

[18] Vezi Austin J. L., *How to do things with words,* Cambridge, Harvard University Press, 1975, 188 p. sau Austin J. L., *Performative – Constative* // The philosophy of language*. /* Edited by J. Searle, London, Oxford University Press, 1971, p. 13-23.

[19] Vezi Searle J.R., *What is a speech act?* // The philosophy of language*. /* edited by J. Searle, London, Oxford University Press, 1971, p. 39-54.

BDD-A20872 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:42 UTC)